

7. Ігнатенко Н. Громадянська освіта як засіб реалізації прав людини в Україні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2004. № 2. С. 186–191.
8. Струманський В. Соціокультурні основи та педагогічний зміст ініціювання громадянського інтересу в учнів. *Рідна школа.* 2001. № 1. С. 15-18.
9. Лознякова О. Велика місія громадянської освіти. *Освіта України.* 2001. № 22. С. 9.
10. Сухомлинський В.А. Избранные педагогические сочинения : в 3-х т. Москва : Педагогика, 1980. Т. 2. С. 161–169.
11. Горбатенко В.П. Громадянська освіта як чинник гуманізації суспільства. *Доба.* 2002. № 3. С. 2–5.

Ірина Бернацька
(Тернопіль, Україна)

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ НОРМ ТА ЦІННОСТЕЙ У ПЕРВІСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Встановлення цінностей та моральних норм для українців та людства в цілому відбувалося ще у первісні часи. Саме первісні люди заклали основи сучасних цінностей, таких як повага до інших культур, цінність людського життя, мир, справедливість, рівність, любов до матері та батька, повага до старших. Одразу варто зазначити, що розглядати людські цінності як щось «створене сучасними людьми», чого давня людини від початку буцімто не мала – означає перебувати у полоні міфічних наукових схем, адже первісна людина, яка еволюціонувала до більш-менш звичних для нас рис – була людиною, тому зневажати розум та її примітивні цінності немає підстав. Тому, щоб зрозуміти феномен тієї чи іншої цінності потрібно зазирнути у часи життя первісних людей.

Одним з факторів, які спонукали людей до утвердження певних цінностей був спосіб виживання у світі дикої природи, людському стаді чи племені. Саме цінності були маркерами домінуючої поведінки людини у кризових ситуаціях, які поступово переосмислювалися і набули звичних для нас форм.

Найвище місце в ієрархії цінностей потрібно віддати життю, а саме існуванню людей в єдності з життям кожної окремої людини.

На ранніх етапах палеоліту (близько 1,5 млн. років тому), коли мозок прадавніх гомінідів ще відрізнявся від притаманного сучасній людині, поведінка індивідумів ґрунтувалася на суто біологічній, асоціалній основі. Вона визначалася інстинктами, а не свідомими «правилами поведінки». Всі інстинкти, як сукупність складних наслідуваних актів поведінки, що є характерними для особин за певних умов, можна звести до двох основних – інстинкту самозбереження та інстинкту продовження роду. У 1894 році вчений-психолог Вільгельм Дільтей заявив: «найбільшими силами морального світу є голод, любов і війна; саме в них і проявляються найсильніші спонукання: живлення, статевого потягу й піклування про потомство, захисту» [1, с. 112].

Інстинкт самозбереження сприяє виживанню окремої особини, інстинкт продовження роду – відновленню популяції. Всі прояви інстинктивної поведінки (агресія, страх, вживання їжі, секс, стадність тощо) визначаються цими основними інстинктами [6, с. 153].

Подальша еволюція людської психіки обумовила значне ускладнення її поведінки, яка стала визначатися не лише інстинктами, але й інтелектом, що розвивається. Проте, цей факт не відмінив дії основних інстинктів. Навпаки, обумовлена нормами моралі поведінка сучасної людини продовжує базуватися на її інстинктах, органічно впливає з них.

Отже, це вказує на те, що такі цінності як любов до життя, продовження та захист роду, формування сім'ї є прихованими інстинктами, якими керувалися ще за первісних часів.

Так, наприклад, прагнення до самовдосконалення, індивідуального розвитку особистості має в своїй основі реалізацію інстинкту самозбереження. В основі християнської любові до ближнього, жалю до страждань іншої людини лежить інстинкт продовження роду.

Показово, що тенденції унормування суспільної поведінки були властиві прадавнім людям, які ще не мали розвинутого мозку, проте вже культивували певні табу (священні заборони), які з часом стали основою для формування обрядів, звичаїв і традицій. Унормування поведінки мало місце ще до появи у людини абстрактного мислення [17].

Цінність шанування старших людей є також частиною життя давніх людей. Розкопки місць стоянок «печерних людей» підтверджують думку багатьох науковців про те, що неандертальці піклувалися про дітей, стариків та хворих. Не виглядає дивним, що «дикуни» ховали своїх родичів не просто так, а існувала ціла церемонія ритуального змісту [3].

Цінність, яка проявляється у шануванні матері, жінки є також показовою у даний час. В ті часи саме жінка була берегинею роду, завдяки якій плем'я розвивалося та не западало. Прикладом шанобливого ставлення до жінки є розкопування археологами жіночок статуеток виготовлених з різноманітних матеріалів. У 1923 р. при розкопці стоянки Костенки I П. Сфіменко виявив жіночу статуетку, виготовлену з бивня мамонта [2, с. 135-140].

Варто вказати й таку цінність як шанування багатств природи. Первісні люди з повагою і любов'ю відносилися до дарів природи. Це відобразилося у релігійних віруваннях – анімізм, тотемізм. А схильність первісної людини зображати тварин називають зоологічним або звіриним стилем у мистецтві. Спочатку пов'язані з тотемізмом зображення священного звіра з часом перетворювалися на умовний мотив орнаменту [7, с. 145].

Пізніше, з розвитком когнітивної складності індивідуальної та суспільної свідомості, формуються більш складні етичні поняття – честі, порядності, суспільного боргу, відповідальності, любові до іншої людини. Кардинально змінюється людська культура. Поступово звужується коло «чужинців», вчорашні вороги навчаються розуміти та співчувати одне одному. Внаслідок цього дещо зменшується кровопролитність війн: хоча абсолютна кількість загиблих з часом зростає, їх відносна кількість повільно знижується на 1–5 % за сторіччя. [4, с. 146–147, 156].

Отже, особливість первісного суспільства полягає у тому, що на відміну від усталених концепцій XIX-XX ст. суворий побут і примітивний рівень розвитку первісного суспільства не стали гальмом для формування основ сучасних людських цінностей та моральних уявлень. Досить яскравим прикладом є закладення таких цінностей, як захист потомства, самозбереження, повага до старших, любов до жінки-матері та шанування природи. Саме керування впродовж життя цими цінностями і сформувало для сучасних українців певні закони, традиції, норми.

Література

1. Дильтей В. Описательная психология / В. Дильтей. – СПб. : Алетейя, 1996. – 160 с. 14.
2. Северцов А. Н. Эволюция и психика / А. Н. Северцов // Психологический журнал. – 1982. – № 4. – С. 149-159.
3. Кухарчук Ю. Петро Петрович Сфіменко (до 120-річчя від дня народження) // Археологія. – 2004. – № 3. – С. 135-140.
4. Лазоренко С. Чи існувала фізична культура у цивілізації неандертальців? / С. А. Лазоренко, М. Б. Чхайло, Н. А. Кулик // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2015. – Вип. 129 (1). – С. 151-154. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2015_129%281%29_36
5. Назаретян А. Универсальная история и синдром Предкризисного человека // История и синергетика: Методология исследования / отв. ред. С. Ю. Малков, А. В. Коротаев. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – С. 141–165.
6. Орлов Ю. Еволюція моралі: синергетичне бачення (Частина I. Людина: від об'єкта до суб'єкта соціальної еволюції) / Ю. Ю. Орлов // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1-2. – С. 113-129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2013_1-2_15

6. Северцов А. Н. Эволюция и психика / А. Н. Северцов // Психологический журнал. – 1982. – № 4. – С. 149–159/
7. Чернега П. «Палеолітичні Венери» як прояв мистецтва та релігійних вірувань первинних етичних спільнот / П. М. Чернега, В. І. Лушай, А. В. Телегуз // Україна в етнокультурному вимірі століть : Збірник наукових праць : посібник для викладачів, вчителів, студентів й учнів вузів і шкіл / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 5 : Міфи і символіка в етнокультурі українців. – С. 139-146

Тетяна БЕЦЕНКО
(Суми, Україна)

АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОЇ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми

Усна народна словесність – галузь сакраментального, унікальна сфера духовно-інтелектуальної, творчої діяльності людини – етноносія певної культури. Слов'янський, зокрема український фольклор, – скарбниця ціннісних орієнтацій, що з давніх давен в естетичній формі визначали морально-етичний кодекс нації.

Аналіз останніх досліджень

Проблематика аксіологічної педагогіки привернула увагу багатьох вчених. Інтерес до неї не зменшується, що суттєво і схвально. Питання педагогічної аксіології порушені у працях С. Анісімова, О. Здравомислова, М. Кагана, В. Розанова, В. Тугарінова та ін.; автори намагалися з'ясувати сутність аксіології, окреслити поняття ціннісних орієнтирів, подати їх класифікацію, означити можливі шляхи розвитку аксіосфери особистості й соціальних груп тощо. Методологічні підходи до формування й формулювання ціннісної парадигми в освітній галузі, системи ціннісних орієнтацій запропонували М. Богуславський, О. Бондаревська, Б. Вульф, Г. Вишелев, В. Додонов, В. Зінченко, Б. Ліхачов, Н. Нікандров, З. Равкін та ін. Проблеми розвитку, поглиблення і утвердження ціннісної системи в освіті, аксіологічні аспекти підготовки майбутніх педагогів порушені й розглянуті в розвідках О. Булініна, І. Ісаєва, В. Сластьоніна, Є. Шиянова. Питання формування ціннісних орієнтацій в учнів обґрунтовано в дослідженнях К. Казакової, В. Караковського, Н. Щуркової. Особливості педагогічної аксіології аргументовано викладено в працях Н. Асташової, С. Вітвицької та ін.

Виділення раніше не розв'язаних частин.

Дослідники проблем аксіології в галузі педагогіки з'ясували і описали в теоретичному аспекті функції, принципи аксіології, обґрунтували основні поняття аксіології: цінність, ціннісну орієнтацію та етапи їх формування; визначили структуру ціннісної орієнтації в педагогіці: потреби - установки (намір, ставлення) - інтереси - мотиви - цілі - ідеали - свідомість (самосвідомість) - переконання - вибір - цінності.

Учені одноставні в тому, що аксіологічний підхід притаманний гуманістичній педагогіці: людина розглядається як найвища цінність суспільства та самоціль суспільного розвитку. Поняття цінності покладено в основу концепції особистісно орієнтованої педагогіки і гуманістичного виховання. У зв'язку з цим постає необхідність розглянути вагу художньої творчості як потужного емоційно-інтелектуального джерела, що за своєю природою покликане (і призначене) естетично репрезентувати й формувати ціннісні орієнтації особистості.

У вітчизняній аксіологічній педагогіці виділено такі фундаментальні загальнолюдські цінності: Людина, Сім'я, Праця, Знання, Культура, Земля, Мир, Батьківщина. Їх формування